

Ks. prof. dr hab. Jan MACHNIAK
ul. Kanonicza 11
31-002 KRAKÓW
Tel. 607224232
E-mail: jmachniak@diecezja.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: o. mgr lic. Piotr Owczarz

Tytuł: *Modlitwa myślna w pierwotnej tradycji kapucyńskiej (1535-1628)*

Promotor: ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański

Wydział Teologiczny UKSW, Warszawa 2020, ss. 291

1. Problem rozprawy doktorskiej

Rozprawa doktorska o. mgr lic. Piotra Owczarza OFM Cap. pt. *Modlitwa myślna w pierwotnej tradycji kapucyńskiej (1535-1628)* jest udaną próbą monograficznego ujęcia zagadnienia modlitwy myślniej w tradycji zakonu Braci Mniejszych Kapucynów u początków zakonu (1535-1628), kiedy powstawały pierwsze Konstytucje zakonu do momentu, kiedy ukształtowała się tożsamość zakonna Kapucynów. Autor dysertacji podjął się ważnego z punktu widzenia historii duchowości zakonu zadania ukazania i uporządkowania doktryny oraz specyfiki kapucyńskiej modlitwy myślniej. Podjęcie tego zagadnienia pozwoliło spojrzeć szerzej na rolę i znaczenie modlitwy w chrześcijańskim życiu człowieka, szczególnie dziś, kiedy dokonuje się pewnego rodzaju przewartościowanie w teologii zdeterminowanej psychologią. Autor dysertacji oparł swoje badania na dokumentach Rady Plenarnej Zakonu Kapucynów, na kolejnych redakcjach konstytucji zakonnych, listach generałów, opracowaniach historii zakonu, na

dzielach z początku reformy, artykułach i licznych opracowaniach dokonując pewnej syntezy na temat modlitwy myślniej w ramach ogólnej historii i duchowości kapucyńskiej. Odpowiedział tym samym na brak systematycznego opracowania naukowego dotyczącego samej modlitwy myślniej w pierwotnej tradycji kapucyńskiej. Badanie naukowe tego zagadnienia stanowi także cenny wkład w rozwój badań nad historią i duchowością franciszkańską XVI w., dając szansę przeanalizowania specyfiki kapucyńskiej modlitwy myślniej i jej roli w historii reformy franciszkańskiej, a także w odnowie i rozwoju duchowości europejskiej. Bibliografia obejmuje 20 stron i niewątpliwie będzie punktem odniesienia do dalszych badań.

Poddając analizie problem modlitwy myślniej w pierwszych latach zakonu kapucyńskiego, Autor dysertacji miał świadomość, że modlitwa jest umiejętnością, której człowiek uczy się przez całe swoje życie, oraz że Kapucyni w przeszłości wyznaczyli jej ścieżki, którymi sami starali się kroczyć i uczyli, jak nimi chodzić. Podkreślił, że naturalna skłonność człowieka do medytacji może znaleźć swój wyraz w podjęciu na nowo modlitwy myślniej. Jej opracowanie naukowe może być inspiracją do jej praktykowania oraz pogłębiania jej znaczenia.

W tej perspektywie badawczej staje się widoczne jak ważne jest podjęcie badań nad modlitwą myślną w pierwotnej tradycji kapucyńskiej.

2. Omówienie struktury rozprawy

Autor rozprawy doktorskiej pt. *Modlitwa myślna w pierwotnej tradycji kapucyńskiej (1535-1628)* podzielił swoje badania na cztery etapy wskazując na pewną dynamikę procesu badawczego. Na początku autor zbadał powstanie i kontekst modlitwy kapucyńskiej, następnie wy dobył zasadnicze elementy teologii modlitwy odnosząc je do tradycji franciszkańskiej oraz duchowości włoskiej okresu reformy. Badanie przedmiotu modlitwy oraz praktyki modlitwy myślniej pozwoliło Autorowi zobaczyć, jak doktryna była realizowana, zarówno w życiu zakonnym, jak świeckim.

Rozdział pierwszy jest skoncentrowany na powstaniu i kontekście historycznym modlitwy kapucyńskiej. Ukazuje najpierw tradycję modlitwy franciszkańskiej, która rozwijała się od czasów św. Franciszka z Asyżu przez ponad trzysta lat (XIII-XV w.) poprzez doświadczenia różnych autorów kapucyńskich oraz ich dzieła. Autor dysertacji przedstawił najpierw modlitwę według założyciela tradycji franciszkańskiej, św. Franciszka z Asyżu, następnie doktora Kościoła św. Bonawenturę z Bagnoreggio oraz autora znaczącego dla braci mniejszych dzieła duchowego bł. Bartłomieja z Pizy. Dla właściwego zrozumienia specyfiki kapucyńskiej modlitwy myślniej określił również szeroki kontekst środowiska, w którym ta modlitwa się realizowała. Poddał krytycznej prezentacji braci z kręgu reformy kapucyńskiej, pochodzących z różnych regionów Italii i tradycji franciszkańskich tworzyli stopniowo zręby duchowości kapucyńskiej.

Według Autora dysertacji zostawili oni po sobie liczne dzieła o charakterze duchowym, których analiza: ich zawartości, głównych założeń, pozwoli wykazać związek modlitwy myślniej z trzechsetletnią tradycją duchowości franciszkańskiej. Wydobyte treści pozwoliły ukazać różnorodność ujęć modlitwy myślniej, a także jej kapucyńską specyfikę.

O mgr lic. Piotr Owczarz OFM^{Cap.} podkreśla, że modlitwa myślna ukazana przez św. Franciszka ma zwłaszcza charakter uczuciowy, czyli afektywny, bardziej odwołujący się do woli niż intelektu. Święty Franciszek posługuje się żywymi obrazami, odwołując się zwłaszcza do człowieczeństwa Chrystusa, szczególnie w tajemnicy Jego narodzenia oraz męki. Według Autora dysertacji modlitwa św. Franciszka włącza całego człowieka w życie Boga, wraz z jego wszystkimi władzami duszy i ciała. Przedmiotem modlitwy myślniej u Świętego z Asyżu są szczególnie: Ciało i Krew Jezusa Chrystusa, modlitwa Ojciec nasz, męka Chrystusa, tajemnica narodzenia Pańskiego, Boża Rodzicielka, cnoty, przymioty Boże, stworzenie. Pierwotna tradycja kapucyńska rozwija i pogłębia pierwotną tradycję św. Franciszka oraz pozostawione przez niego treści modlitwy.

Według św. Bonawentury, modlitwa myślna jest koniecznym etapem na drodze do mistycznego zjednoczenia z Bogiem. Dotyka ona wszystkich władz człowieka kierując jego samego do modlitwy i kontemplacji. Dlatego Święty z Bagnoreggio

poświęca modlitwie myślniej wiele miejsca, szczegółowo rozpisując jej etapy, przedmiot, przymioty, czy skutki. Koncepcja św. Bonawentury jest wizją spójną, schematyczną, w dużej mierze opartą na tekstach Pisma świętego i Tradycji Kościoła.

Według autora dysertacji ważnym etapem rozwoju modlitwy myślniej w tradycji franciszkańskiej jest dzieło bł. Bartomieja z Pizy, które ukazuje modlitwę myślną w jedność z całą tradycją franciszkańską. W dużej mierze modlitwa myślna jest kompilacją tekstów św. Franciszka oraz dostępnych wówczas Autorowi biografii. Oryginalny i przejrzysty układ dzieła pozwolił pokoleniom franciszkańskim na łatwe przyswojenie charyzmatu św. Franciszka w jego podobieństwie do Chrystusa.

W pierwszym rozdziale Autor dysertacji dokonuje panoramicznego przeglądu autorów kapucyńskich pierwszych 100 lat reformy, ukazując ich wielki wkład w rozwój tego rodzaju modlitwy. Wskazuje na Jana Pili z Fano (1469-1539), u którego dostrzega ogromny wpływ św. Bonawentury, a jednocześnie oryginalność w przedstawieniu nowych obrazów w celu ukazania drogi do zjednoczenia z Bogiem. Przykładem takiego obrazu jest „pałac zbawienia”. Następnie ukazuje działalność Girolamo Spizzanola da Molfetta, dla którego podstawowym sposobem medytacji jest koronka Imienia Jezus. Girolamo z Molfetta podaje dokładny sposób odbywania takiej modlitwy. Z kolei Bernardino z Montolmo (Corridonia), którego głównym dziełem jest *Meditazione della Passione*, które odnosi się do momentów męki Chrystusa. Każda medytacja składa się z proponowanej treści do rozważenia oraz modlitwy z prośbą o stosowne dobro. Wśród wielu autorów kapucyńskich wymienia tych, którzy przyczynili się znacznie do rozwoju tradycji modlitwy myślniej: Bernardino Ferraris z Balvano, który dzieli modlitwę na trzy rodzaje: ustną, myślną i mistyczną; Francesco Visani z Fognano, którego dzieło zawiera sporo treści do modlitwy, rozłożonej w wielu podpunktach, w których autor wykazuje się dużą znajomością Pisma świętego; Maciej Paolo Bellintani z Salò, którego podstawowym dziełem duchowym jest *Praktyka modlitwy myślniej*; Silvestro z Rossano Calabro, który podkreślał, że pierwszym aktem modlitwy myślniej jest poznanie treści przez rozum, dla pogłębienia medytowanego zagadnienia. Pozostałe sześć są już ściśle modlitwą: uwielbienie, upokorzenie, zjednoczenie, oraz akty prośb; Cristoforo Facciardi z Verucchio, autor *Essercizi d'anima* zachęcający do pobożnej

kontemplacji tajemnic mszy świętej, oraz autor różnych modlitw ustnych, rachunku sumienia, opłakiwania grzechów, dobrej spowiedzi, czy umiejętnego świętowania; Michelangelo z Wenecji, który omówił sposób odprawiania modlitwy myślniej w trzech częściach: czytanie (*lectio*), rozważanie (*meditatio*) i działanie (*actio*); bł. Tomasz Acerbis z Olery (Bergamo), Alessio Segala z Salò. Valerio z Wenecji, którzy kładli nacisk na wcześniejsze przygotowanie punktów medytacji, dawali pierwszeństwo Ewangelii wobec wszelkich innych lektur ksiąg świętych, czy dzieł duchowych.

Szeroka panorama autorów kapucyńskich nadaje dysertacji charakter zasadniczej monografii w dziedzinie medytacji myślniej.

Rozdział drugi rozprawy doktorskiej jest prezentacją i jednocześnie krytyczną analizą doktryny kapucyńskiej modlitwy myślniej na podstawie wcześniej zbadanych źródeł. Autor rozprawy uporządkował badany materiał według podstawowych zagadnień z dziedziny teologii duchowości wyszczególniając na początku definicje modlitwy, aby następnie ukazać jej główne cele. Następnie poddał krytycznej analizie przymioty, które pozwolą pogłębić znaczenie modlitwy myślniej. Naturalne i nadprzyrodzone czynniki modlitwy pozwoliły Autorowi wskazać na warunki modlitwy autentycznej i skutecznej. Podkreślił on również rolę uczuć, ich rozumienie i miejsce w samym procesie modlitwy. Zbadał czas i miejsce modlitwy myślniej, co pozwoliło mu ukazać różnorodność jej sposobów, oraz uporządkować metody medytacji.

Rozdział trzeci koncentruje uwagę na przedmiocie modlitwy myślniej, w której człowiek zwraca się do Boga. Według o. mgr lic. Piotra Owczarza przedmiotem modlitwy myślniej jest cały świat stworzenia, osoby i rzeczy, oraz świat Boga w Jego tajemnicach. W pracy Autor poddał analizie najpierw przedmiot medytacji, którym jest Bóg w Trójcy Świętej. Następnie przedstawił Osobę Chrystusa w Jego tajemnicach, rozpoczynając od wcielenia Syna Bożego, aż do Jego obecności w Eucharystii. Kolejnymi elementami modlitwy myślniej są treści formuł słownych zawartych w *Credo i Pater noster*. Na koniec została przedstawiona Osoba Matki Bożej w podziale na tajemnice jej życia oraz modlitwę *Ave Maria*. Dokonane analizy w trzecim rozdziale pozwoliły

przedstawić sposób prowadzenia modlitwy myślniej oraz wyodrębnić treści, które były dla reformy kapucyńskiej szczególnie ważne.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Modlitwa myślna w praktyce*, prezentuje krytycznie jak bracia kapucyni przez kontakt z ludźmi różnego stanu, osobiste relacje z nimi, uczyli modlitwy myślniej swoim przykładem oraz nauczaniem. Przedmiotem badań są spisane zwyczaje zakonne, biografie, kroniki, korespondencja, które zawierają treści dotyczące modlitwy myślniej. Autor dysertacji poddał badaniom kontakty analizowanych przez siebie autorów kapucyńskich z innymi duchownymi, czy świeckimi, które stały się okazją do wydobycia specyfiki modlitwy myślniej w jej przeżywaniu przez poszczególne stany życia. Podkreślił, że rowadzone przez braci mniejszych życie apostołskie w początkach reformy kapucyńskiej nastawione było w dużej mierze na ożywienie ducha pobożności wśród wiernych świeckich. W pracy Autor dysertacji poddał gruntownej analizie sposób prowadzenia nabożeństwa czterdziestogodzinnego, nauk wielkopostnych, kazań odpustowych, czy misji ludowych głoszonych przez braci mniejszych, które były okazją do przekazywania wiedzy dotyczącej reguł modlitwy myślniej.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że rozprawa doktorska o. Piotra Owczarza OFM^{Cap}. jest niewątpliwie gruntownym opracowaniem problemu modlitwy myślniej w reformie kapucyńskiej na tle tradycji franciszkańskiej. Analiza tekstów autorów kapucyńskich oraz dokumentów Zakonu Kapucynów pozwoliła Autorowi dysertacji ukazać bogactwo myśli franciszkańskiej na temat modlitwy myślniej i oryginalności ujęcia kapucyńskiego. W centrum tej wizji życia duchowego jest niewątpliwie osoba Jezusa Chrystusa w relacji do Ojca i Ducha Świętego, otwierająca człowieka na Boga i na drugiego człowieka oraz na wartości, wśród których najważniejsza jest relacja miłości.

Na podstawie przeprowadzonych analiz, Autor dysertacji podkreśla, że na kształtowanie się modlitwy myślniej duży wpływ miała reforma kapucyńska. Stawia więc wniosek, że modlitwę kapucyńską ukształtowały trzy czynniki: pobożność włoska początku XVI w. na kształt *devotio moderna*, która dążyła do stopniowego zmniejszenia spekulatywnego myślenia na rzecz modlitwy serca. Podkreśla w swojej rozprawie, że kapucyni stosowali proste metody modlitwy oraz proponowali treści, które miały

wzbudzić uczucia pobożności. Wpływ tego czynnika przejawiał się w codziennym poświęceniu wielu godzin modlitwie myślniej, jako wewnętrznej. Taka modlitwa miała charakter bardziej osobistego spotkania z Bogiem, aniżeli pielęgnowania i wydłużania wspólnotowych ceremonii zakonnych.

Drugim czynnikiem rozwoju modlitwy myślniej według autora dysertacji było powstawanie w zakonie franciszkańskim tzw. domów obserwacji, czyli ściślejszego zachowania Ewangelii w życiu pustelnicznym, skierowanym zwłaszcza na życie modlitwy. Kapucyni podjęli próbę odczytania na nowo osoby św. Franciszka, zwłaszcza w jego sposobie modlitwy. Życie eremickie znacznie wpłynęło na wydłużenie czasu i uporządkowanie przebiegu modlitwy myślniej. Z analiz dzieł pierwszych kapucynów wynika, że wielokrotnie odnosili się w swoich koncepcjach do innych autorów, głównie franciszkańskich, jak do św. Bonawentury, czy bł. Bartłomieja z Pizy. Kapucyńska modlitwa myślna w swoich treściach nawiązywała do osoby św. Franciszka, jego nauczania duchowego oraz modlitw, które ułożył.

Trzecim czynnikiem, jaki wpłynął na kształt modlitwy myślniej był według Autora rozprawy Sobór Trydencki wraz z jego pastoralnymi konsekwencjami. Stał się on impulsem do nadania modlitwie myślniej charakteru apostołstwa, który wpłynął na rozwój pobożności wśród wiernych Kościoła. Specyfika kapucyńskiego apostołstwa wiązała się z nauczaniem ludzi modlitwy myślniej. Na szczególną uwagę zasługuje rozwój i promowanie nabożeństw czterdziestogodzinnych przez braci oraz nauczanie modlitwy myślniej podczas kazań, czy w ramach kierownictwa duchowego.

Autorowi dysertacji udało się w trakcie analiz wykazać katechetyczny charakter modlitwy myślniej, oraz jej moralno-ascetyczną funkcję względem modlącego. O. Piotr Owczarz podkreślił również wymiar eucharystyczny. Obszerne przebadanie przedmiotu modlitwy myślniej pozwoliło również wskazać charakterystyczny przedmiot modlitwy: osoba Chrystusa podczas Jego męki oraz śmierci, ze szczególnym uwzględnieniem Jego ran, krwi, a także boleści Najświętszej Matki. Zauważył, że nawet jeśli kapucyni podejmowali inne tematy, to zawsze wracali w swoich medytacjach do tych tajemnic. Wykazał, że teoretyczne treści były przeżywane i pogłębiane zarówno w osobistym życiu duchowym autorów, jak i w ich apostołstwie. Specyfika kapucyńskiej

modlitwy myślniej przejawiała się również w sposobie odczytywania i medytacji Pisma świętego.

3. Ocena formalno-merytoryczna pracy

Przedstawiona przez o. mgr lic. Piotra Owczarza OFMCap. pt. *Modlitwa myślna w pierwotnej tradycji kapucyńskiej (1535-1628)* rozprawa doktorska z punktu widzenia formalnego zasługuje na bardzo wysokie uznanie, gdyż jest pierwszym monograficznym opracowaniem problemu modlitwy myślniej w tradycji kapucyńskiej pierwszych stu lat od reformy zakonu. Ukazując centralne znaczenie medytacji tajemnic Chrystusa, szczególnie jego Męki i Śmierci, Autor rozprawy daje nie tylko odpowiedź na pytanie, jak rozwijała się modlitwa myślna w tradycji Kościoła katolickiego i jakie były jej cechy specyficzne, ale przede wszystkim ukazuje jej wielkie bogactwo i zastosowanie w kierownictwie duchowych osób zakonnych i świeckich. To z kolei pozwala mu jasno ukazać doktrynę modlitwy myślniej w jej aspekcie afektywnym jako doktrynę duchową, której naucza Kościół i którą żyje wspólnota wierzących. Dzięki temu, mając jasno określoną wizję modlitwy medytacyjnej, chrześcijanin może wychodzić naprzeciw oczekiwaniom człowieka poszukującego Boga we współczesnej rzeczywistości, która jest przepełniona różnymi propozycjami.

Autor dysertacji podkreślił, że w w teoretycznych i praktycznych rozważaniach autorzy kapucyńscy są wierni tradycji franciszkańskiej wyznaczonej przez św. Franciszka z Asyżu i św. Bonawenturę z Bagnoreggio, a jednocześnie wskazują nowe drogi dla modlitwy myślniej sprawiając, że pozostaje ona ciągle aktualna mimo zmieniających się czasów. Modlitwa myślna, zdaniem o. Piotra Owczarza OFMCap. do dziś stanowi podstawowy element codziennego życia kapucyńskiego na całym świecie. Pierwsi bracia zaczęli reformę od wycofania się od zgiełku miast ze względu na pragnienie bliskości z Bogiem na modlitwie. Dziś, wobec wielu hałasów, nadmiaru bodźców, spłykania człowieka do wyłącznie zmysłowych i psychicznych przeżyć, potrzeba wycofania do duchowej przestrzeni, ponieważ – jak podkreśla – serce jest

właściwym miejscem zamieszkania Boga. Kapucyńska modlitwa myślna jest jedną z dróg, aby do głębi serca, gdzie mieszka Bóg. Autor pracy wyraża pewną nadzieję, że poznawanie początków modlitwy myślnej, pierwszych inspiracji, pozwoli odpowiadać na nieustanne wezwanie Chrystusa do osobistego nawrócenia i wiary w Jego Ewangelię. W konsekwencji życie kontemplacyjne stanie się podstawą głoszenia Chrystusa każdemu człowiekowi.

Szczególnie cennym osiągnięciem rozprawy doktorskiej jest sięgnięcie przez jej autora do materiałów oryginalnych z czasów reformy zakonu.

Bogata bibliografia obejmująca literaturę źródłową, opracowania i literaturę pomocniczą na temat modlitwy myślnej w tradycji kapucyńskiej nadają pracy charakter monograficznego, solidnego opracowania.

Struktura pracy, jasna i prosta, wskazuje na jej wewnętrzną zwartość i logikę w prowadzeniu analiz. Zakres poszczególnych rozdziałów został precyzyjnie określony na samym wstępie każdego z nich i wiernie przeprowadzony do końcowych wniosków. Autor dysertacji bardzo często posługuje się metodą analizy porównawczej wykazując się dobrą znajomością analizowanych opracowań.

Przy ocenie formalnej pracy o. Piotra Owczarza nie można pominąć rzetelnego warsztatu edytorskiego. Wszystkie przypisy i odnośniki zostały wykonane poprawnie. Solidnie i poprawnie sporządzona bibliografia i skróty podnoszą wartość pracy.

Całościowe opracowanie zagadnienia modlitwy myślnej w pierwszym wieku reformy kapucyńskiej jest niewątpliwie ważnym przyczynkiem w pogłębianiu znajomości dorobku teologicznego kapucynów w nurcie duchowości franciszkańskiej.

4. Wnioski

Zaprezentowana przez o. mgr lic. Piotra Owczarza OFMCap. rozprawa doktorska na temat: *Modlitwa myślna w pierwotnej tradycji kapucyńskiej (1535-1628)* stanowi pod względem formalnym i merytorycznym ważny przyczyniek do poznania duchowości kapucyńskiej w aspekcie modlitwy myślnej, jej genezy metod i struktury.

Autor wykazuje dobre opanowanie metody naukowej, umiejętność korzystania ze źródeł, prowadzenia analizy i wyciągania logicznych wniosków. Wykorzystanie literatury pomocniczej i opracowań pozwala stwierdzić, iż temat został potraktowany niezwykle rzetelnie i wyczerpująco.

Wysoki walor formalny i treściowy rozprawy pozwala wysunąć ostateczny wniosek, by o. mgr lic. Piotra Owczarza OFMCap. dopuścić do dalszych etapów przewodu doktorskiego, a pracę zaproponować do wyróżnienia.

Ks. Jan Machniak